

KOGNITIIVISTEN TESTIEN PISTEMÄÄRIEN SANALLISET KUVAUKSET

Suomessa psykologien käytössä on erilaisia kognitiivisen tason arvioimisessa käytettäviä testejä. Näistä testeistä saadaan yleensä pistemääriä, joiden avulla kuvataan tutkittavan suoritustasoa testissä. Suoritustason kuvaaminen sanallisessa muodossa on ongelmallista ainakin seuraavista syistä:

- testipistemäärät voidaan esittää useammalla tavalla, ne voidaan siis skaalata eri tavoin
- Suomessa ei ole käytävissä yksiselitteistä ja selkeää luokitusta, jota voitaisiin soveltaa kaikkiin erilaisiin skaaloihin
- testisuoriutumisen kuvaus ymmärretään helposti koko toiminnan tason kuvaukseksi

Tässä ohjeessa annetaan suositus kognitiivisten testien pistemäärien luokituksiksi siten, että luokille voidaan antaa selkeä sanallinen tulkinta.

Käytössä olevat sanalliset kuvaukset

Testien käsikirjoissa näkee käytettävän ainakin neljää erilaista tasoluokitusta:

- ennen nykyistä ICD-10:ä käytössä ollut tautiluokitus (vanha tautiluokitus)
- englanninkielisissä testikäsikirjoissa usein käytetty luokitus (sanalliset kuvaukset)
- nykyinen diagnoosiluokitus (ICD-10)
- toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden kansainvälinen luokitus (ICF)

Vanha tautiluokitus määrittää älykkyydosamäärärajojen avulla eri tasojen sanalliset kuvaukset seuraavasti:

ÄO	kuvaus
130 –	erittäin älykäs
115 – 129	keskitasoa älykkäämpi
105 – 114	hyvää keskitasoa oleva
95 – 104	keskitasoa oleva
86 – 94	heikkoa keskitasoa oleva
68 – 85	heikkolahjainen
52 – 67	lievästi kehitysvammainen
36 – 51	keskiasteisesti kehitysvammainen
20 – 35	vaikeasti kehitysvammainen
– 20	syvästi kehitysvammainen

Sanalliset kuvaukset perustuu englanninkielisissä testikäsikirjoissa usein käytettyyn luokitukseen, luokat ovat seuraavat:

ÄO	kuvaus
135 –	erittäin hyvä
125 – 134	hyvä
115 – 124	hyvää keskitasoa
86 – 114	keskitasoa
76 – 85	heikkoa keskitasoa
66 – 75	heikko
– 65	erittäin heikko

ICD-10 määrittelee kehitysvammaisuuden ÄO-rajat seuraaviin luokkiin:

ÄO	kuvaus	ikävastaavuus
50 – 69	lievä	9 – 12
35 – 49	keskivaikea	6 – 9
20 – 34	vaikea	3 – 6
alle 20	syvä	alle 3

ICF on uusi luokitus, jossa toimintarajoitteen (esimerkiksi kehitysvammaisuuden) aste ilmaistaan prosentteina normaalista toimintakyvystä. Prosentit voidaan muuttaa ÄO-pisteiksi käyttäen *ei ongelmaa* –rajana pistearvoa 70:

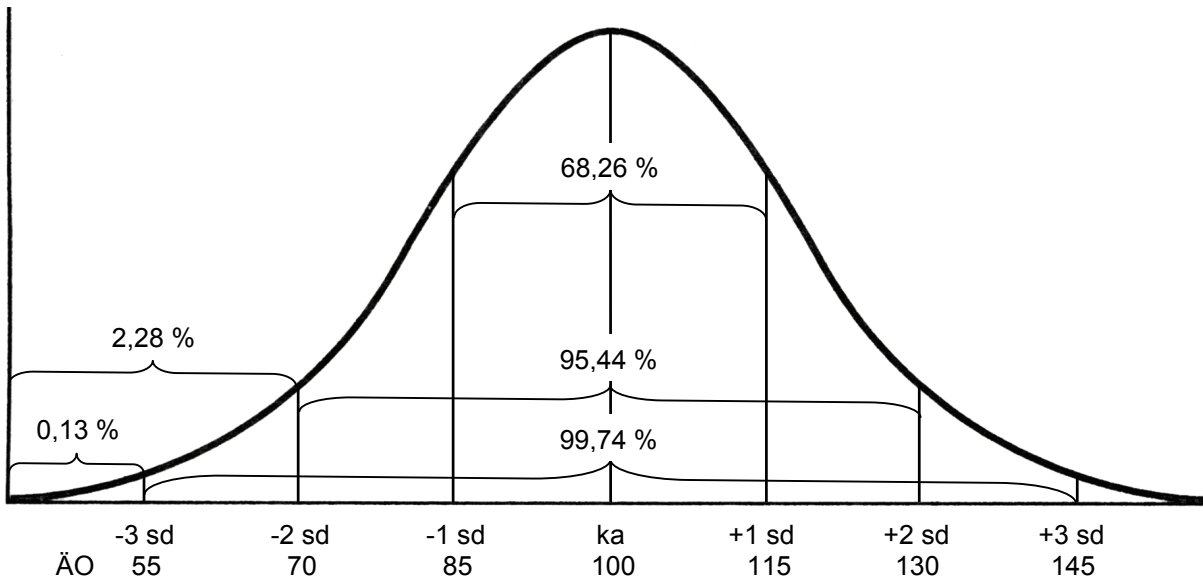
ÄO	kuvaus	% normaalista
70 –	ei ongelmaa	96 – 100
58 – 69	lievä ongelma	50 – 95
43 – 57	kohtalainen ongelma	25 – 49
17 – 42	vaikea ongelma	5 – 24
– 16	ehdoton ongelma	0 – 4

Luokitukset ovat siis varsin erilaisia: kaksi ensimmäistä kattaa käytännössä koko älykkyyssosamääräalueen, ICD-10 keskittyy kehitysvammaisuuden luokitukseen ja ICF luokittelee vain ongelma-alueita.

Käytännön ongelma

Psykologeilta pyydetään usein arviota kehitysvammadiagnoosin tueksi. Kehitysvammaisuus määritellään vammaisuudeksi, jota luonnehtivat huomattavat rajoitukset sekä älyllisessä toiminnassa että adaptiivisessa käyttäytymisessä. Tautiluokitus ICD-10 määrittää kehitysvammaisuutta älykkyyssosiaalisesti, joskin varauksia toiminnallisen tason arviointiin on mukana. Älyllisen toiminnan rajoituksia pyritään kuvaamaan kognitiivisten testien älykkyyssosamäärillä, vaikka useimmiten normaaliaineistolla standardoidut testit eivät tähän tarkoitukseen sovellukaan.

Normaaliaineistolla standardoiduissa testeissä käytetään useimmiten varianssiin perustuvan älykkyydosamäärän laskutapaa. Tällöin alueelle keskiarvo ± 1 keskihajontaa (ÄO 85-115) sijoittuu normaaliaineistosta 68,26 %. ÄO-alueelle 70-130 sijoittuu 95,44 %, ja ÄO-alueelle 55-145 99,74 % normaaliaineistosta. Tämä tarkoittaa sitä, että ÄO-alueelle alle 70 sijoittuu $(100-95,44)/2 = 2,28$ % standardointiaineistosta. ÄO-alueelle alle 55 sijoittuu $(100-99,74)/2 = 0,13$ % standardointiaineistosta (kuva 1).

Kuva 1. Keskihajonnat ja älykkyydosamäärät, alueiden prosenttiosuudet

Suomessa älykkyystestien standardointiotos on harvoin yli 1000 henkeä. Tuhannen hengen otoksessa alle ÄO-arvon 70 saa otoksesta 2,28 % eli vähemmän kuin 23 henkeä. ÄO-arvon alle 55 saa otoksesta 0,13 % eli vähemmän kuin kaksi henkeä. On selvää, että ensin mainitulla mittausalueella tulokset ovat melko epävarmoja ja jälkimmäisellä mittausalueella käyttökeltottomia.

Suositus

Tilastoteknisistä syistä yleisten kognitiivisten tasotestien heikot tulokset ovat siis ongelmallisia. Lausunnoissa on kuitenkin käytettävä toiminnan tason sanallisia kuvauksia, joista ei ole ollut olemassa yhtenäistä käytäntöä. Siksi suositellaan, että

- kognitiivisten testien sanallisia kuvauksia käytetään vain ÄO-alueella 55-145
- ÄO-alueella 55-69 on testituloksen sanallisen kuvauksen tueksi aina annettava muita henkilön toiminnan sanallisia kuvauksia, esimerkiksi *rating scale* -tyyppisiä kuvauksia
- ÄO-alueella alle 55 kognitiivisten tasotestien pistemäärät eivät tarjoa erottelevaa tietoa, jolloin käytetään kuvausta erittäin heikko.

Sanalliset kuvaukset ja erityyppisten skaalojen pisterajat:

sanallinen kuvaus	ÄO	SP	Z	persentiili
erittäin hyvä	131 –	17-19	+2,01 –	97,8 –
selvästi yli keskitason	121 – 130	15-16	+1,34 – +2,00	91,0 – 97,7
vähän yli keskitason	111 – 120	13-14	+0,68 – +1,33	75,2 – 90,9
keskitasoa	90 – 110	8-12	-0,67 – +0,67	25,1 – 75,1
vähän alle keskitason	80 – 89	6-7	-1,33 – -0,68	9,2 – 25,0
selvästi alle keskitason	70 – 79	4-5	-2,00 – -1,34	2,3 – 9,1
erittäin heikko	– 69	1-3	– -2,01	– 2,2

ÄO = älykkyysosamäärä, SP = Wechslerin osatestien standardipistemäärä, Z = standardipistemäärä

Testisuorituksen ja toimintatason erottaminen

Lausunnoissa ja palautekeskusteluissa tulee usein epäselvyyksiä siitä, tarkoitetaanko jollakin tuloksella yksittäisen tutkimusvälineen perusteella annettua arviota vai toiminnan tason kokonaisarviota. Kun käytetään testitulosten sanallisia kuvauksia, on tärkeää erottaa nämä kaksi toisistaan. Koko toimintatasoa on syytä kuvata monipuolisesti, jolloin eri osa-alueiden vahvuudet ja heikommät osat tulevat esiin. Lausunnossa on usein lisäksi syytä korostaa sitä, että arvio koskee tätä hetkeä, ja kyvyt, taidot ja ominaisuudet saattavat muuttua ajan kuluessa.